

Szabó T. Attila

Az 1500-as évekbeli monyokról a 2019. évi MONy-ba

A *MONy (Magyar Orvosi Nyelv)* 2019. évi 1. számában Nyáry Szabó László „Félfiaik és férfiak, avagy az ondogyógyító dió hatóköre (a testre meg a nyelvre)” című írásának (1) kezdőmondata így szól:

„Kacér kalandozásra hívom most nyelvérzékeny olvasómat a korszerű félfiaasság világába. **Jupiter monya** bizony csiklandós környezet... De nem csak a nevének bőrburkában az!”

A csiklandós környezetre két kép is utal: az egyik a nemes dió (*Juglans regia*) közismert képe, de nem ez a csiklandós, hanem a másik, Jup(p)iterről és Junóról. Akit érdekelnek a részletek, nézze meg a *MONy* 2019. évi 1. számának 26–27. lapját a www.orvosinyelv.hu honlapon.

Nem hanyagságból emlegetem ennyiszor a *Magyar Orvosi Nyelv* nevéből képzett betűszót, a *MONy*-t: a cikk valójában a *Juglans* (azaz a Jovis glans), vagyis a Jup(p)iter monyának is értelmezhető dió férfierőre gyakorolt hatását tekinti át – nem kevés humorral és korunk nemiségének szomorú kísérőjelenségeit finoman villázó gúnyal.

Ha már mony a *MONy*, akkor adjuk meg a módját. Nézzük meg, hogy mennyire foglalkoztatták az eddig idézett kulcsszavak (férfi, dió, ondó, mony) közel félezer évvel ezelőtt Váradi Lencsés Györgyöt, az első magyar nyelvű orvosi nagymonográfia, az *Egész orvosságról való könyv azaz Ars medica* szerzőjét.

Ennek a visszhangcikknek az összeállításához használt anyagot és módszert a *MONy* fentebb idézett számában részletesen bemutattam (3), ezért most nem tartom szükségesnek részletezni.

Az ott leírt módon végzett keresés eredményét azonban érdemes röviden összefoglalni.

Ju(p)iter monyára, azaz a dióra (keresősor: dió*) Lencsés György **76 esetben** hivatkozik a következő **17 nyelvtani formában**:

dió, dióbéllel, dióbélt, diófán, diófának, dióhéjat, dióját, diókat, diónak, diónyi, diónyit, dióolajban, dióolajjal, dióolajt, diós, diót, dióvízbe.

A **férfi*** keresősóra **115 adat** bukkant elő a félezer éves magyar orvosi nagymonográfiából a következő **25 szóalakban**:

férfi, férfiak, férfiakat, férfiakban, férfiaké, férfiaknak, férfiat, férfival, férfigyermek, férfigyermekeket, férfigmag, férfigmagot, férfin, férfinak, férfiságnak, férfiszeméremtestet, férfitől, férfiú, férfiúi, férfiúnak, férfiúság, férfiuval, férfiúval, férfiival.

A **mony** szóra való keresés (a mindkét végén csonkolt *mony* formában) **194 adatot** eredményezett, a következő **50 szóformában**:

galambmony, hangyamonyakat, hangyamonját, hangyamonnyat, lúdmony, monya, monyából, monyai, monyait, monyaival, monyak, monyakat, monyakba, monyakban, monyaknak, monyakra, monyának, monyas, monyát, monyával, monyoknak, monyorót, papmonya, papmonyából, papmonyafünek, papmonyának, papmonyat, papmonyát, rókamonyat, tikmony, tikmonyakat, tikmonyakba, tikmonyakból, tikmonyat, tikmonyba, tikmonyban, tikmonyfejét, tikmonyfejérel, tikmonyfejért, tikmonyi, tikmonyliktáriumnál, tikmonynak, tikmonyolajjal, tikmonyolajnál, tikmonyolajt, tikmonyszék, tikmonyszékit, tikmonyszékkel, tikmonyszékolajjal, tyukmonyának.

A **meddő** (keresősor: meddő*) szó keresésekor **179 adat** bukkant elő **8 szóalakban**:

meddő, meddők, meddőség, meddőségben, meddősége, meddőséget, meddőségnek, meddőségről.

A **steril*** keresősor **52 adatot** eredményezett egyetlen „**sterilitas**” szóalakban. Ezek az adatok mind a latin betegségnveket feltüntető címsorokra (*Sterilitas viri, Sterilitas mulieri*) vonatkoznak.

Az **ondó*** keresősorra nem volt találat. Ez nem azt jelenti, hogy Lencsés nem ismerte az ondót (például a „férfimag” szóra kaptunk 2 találatot), csupán azt, hogy az ondó szak kifejezést nem ismerte, nem használta. Ez nem meglepő. Az azonban már meglepő, hogy a *tojás*, *here* és *testis* keresőszavakra sem volt egyetlen találat sem az 1570-es évek orvosi nyelvéből. A tojás esetében az adatok világosan mutatják, hogy erre abban az időben a mony volt használatban a **magyar orvosi nyelvben**.

Külön elemzést érdemelne az a keresés, amit az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* világhálón hozzáférhető anyagain végeztünk, de ez, akárcsak az itt felvillantott több mint félezer adat érdemi elemzése messze meghaladná egy visszhangcikk (újmagyarosan: reflexió) kereteit.

Reméljük, majd erre is vállalkozik valaki.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Őszinte köszönettel tartozik a jelen „visszhang” szerzője Nyáry Szabó Lászlónak a „Félfiaik és férfiak, avagy az ondtógógyító dió hatóköre (a testre meg a nyelvre)” című írásáért (1), lévén hogy ennek hatására készült ez a... hm... reflexió a monyokról a MONy-ba.

IRODALOM

1. Nyáry Szabó László *Félfiaik és férfiak, avagy az ondtógógyító dió hatóköre (a testre meg a nyelvre)* MONy 2019;1:26–7.
2. Szabó T. Attila id. (szerk.) és mts. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I–IX*, cf. mek.oszk.hu/08300/08370/pdf/index.html, Erdélyi Magyar Elektronikus Szótörténeti Tár I–IV emsz.db.iif.hu/index.html.
3. Szabó T. Attila *Korai magyar csontadatok Váradi Lencsés György (1530–1593) „Egész orvosságról való könyv azaz Ars medica” c. munkájában 2. A csont a régi magyar orvosi nyelv tőszavaiban* MONy 2019;1:28–35.
4. Szabó T. Attila, Biró Zsolt *Ars Medica Electronica: Lencsés György (1530–1593), Ars Medica – Egész orvosságról való könyv azaz Ars medica, Gyulafehérvár 1577k* (CD-ROM) Budapest–Kolozsvár–Szombathely–Veszprém, AMED Adatbázis, BTE Gramma 3. 2019. nov. 20. 20:26:48.

A stílus gazdagsága (részlet)

„...Akinek több szava van, több ismerete van. Sőt, mivel a rokonértelmű szavak sohasem egyértelműek, akinek több szava van egy dologra, több gondolata is van róla. Mikor a rokonértelmű szavakat gyűjtöd, képzeteket sokasítod, szellemedet, lelked világát népesíted. Így van a szólamokkal is. A szólam átöröklött, megcsontosodott gondolatkapcsolás, azaz – ahogy tetszik – szókapcsolás. Kőépítőszekrényedben vannak kockák is: kockákból kirakhatsz oszlopokat, falakat: de mekkora könnyebbség, hogy oszlopaid is vannak! Lelked építőszekrényében kockák a szavak, oszlopok a szólamok. Mennél több oszlopod van, annál gazdagabb vagy, annál könnyebb lesz mondataidat megépítened. Sőt gondolkodnod könnyebb lesz, hajlékonyabb és gazdagabb lesz elméd. Ez a gazdagságod folyton gyarapodik, s a számtanórán éppúgy, mint a történelmi órán szólamokat tanulsz, melyek képessé tesznek számtani vagy történelmi dolgokról gondolkodni.

De mást is jelentenek neked a szólamok, mint könnyebbséget és eszközöket: másképpen is kincset jelentenek, kincses örökséget.

Apáidtól örökölted őket, apáid gondolkodásmódját örökölted velük. Örököse vagy őseid szellemi kincseinek, és rajtad a sor megőrizni őket. Ne add el idegenért, idegen szólamokért, melyek idegen gondolkodás tükröi. Ismerd meg ugyan az idegen gondolkodását is, tanulj idegen nyelveket és a magadét is jobban fogod érteni. Semmit sem lehet igazán ismerni önmagában, csak mással összehasonlítva.

Legkevésbé a gondolatot, mely oly finom, oly nehezen megfogható. A görög, a világ leggondolkozóbb népe, nem tudott úgy gondolkodni, mint a mai népek, mert csak egy nyelvet ismert. Ismerj meg tehát idegen nyelvet is, hogy jobban gondolkodhass a magadén. De csak a magadén gondolkodjál, ha azt nem akarod, hogy gondolkodásod roszakat legyen, mint a felemás kövekből épített ház.

A saját köveidet gyűjtsd, a magad bányáiból: e bányák nemzeted nagy költőinek művei. Elsősorban annak, aki leggazdagabb szóban és gondolatban, aki legjobban tudott magyarul. A Toldiból többet tanultál magyarul és magyarul gondolkodni, mint talán minden más könyvedből együttvéve. Most azt hiszed, hogy nagyon ismered, és nagyon szereted: olvasd még egyszer, és látni fogod, hogy nem ismerted, és nem szeretted eléggé. Olvasd addig, míg minden kifejezése, minden szava lelkednek egy részévé válik, kitörölhetetlen, elveszthetetlen kincseddé. Stílusod gazdagodik, a stílus gazdagsága a gondolat gazdagsága.”

Babits Mihály összes művei, 1945. Irodalmi nevelés